

Gestapo provedlo v protektorátu 120 000 zatčení

19.12.2024 - JAKUB ŠAFRÁNEK | Ústav pro studium totalitních režimů ČR

V prosinci 2024 vyšla dlouho očekávaná publikace Jana Vajskebra a Jana Zumra nazvaná jednoduše Gestapo. Autoři na více než tisíci stránkách popisují vývoj a organizaci tajné státní policie a předkládají analýzu kariérní dráhy i dalších životních osudů jejich příslušníků.

Kniha obsahuje také více než dvě stě medailonů nejvyšších představitelů Gestapa, kteří v letech 1939 až 1945 sloužili v českých zemích, u drtivé většiny z nich se navíc podařilo sehnat doposud nepublikované fotografie. Zumr s Vajskebrem při svém bádání, které trvalo více než sedm let, vycházeli z originálních dokumentů nacistické provenience, získaných z desítek zahraničních i tuzemských archivů, a také z nejnovější odborné literatury.

„Podle našeho kvalifikovaného odhadu Gestapo provedlo za více jak šest let okupace v protektorátu přibližně 120 000 zatčení a sehrálo klíčovou roli během výjimečných stavů, které byly v Protektorátu vyhlášeny po příchodu Heydricha a znovu po atentátu na jeho osobu,“ říká v rozhovoru pro web ÚSTR jeden z autorů Jan Zumr.

Co je největší přínos vaší knihy o Gestapu? Proč by si ji měl odborník - nebo naopak laik, pořídit?

Její komplexita. Životní osudy příslušníků velitelského sboru Gestapa v Protektorátu Čechy a Morava jsme zkoumali od jejich narození až po úmrtí. Předmětem analýzy se tak staly věk, sociální a regionální původ, vzdělání, kariéra v armádě i policii, konfese, rodinné poměry, členství v NSDAP a SS, služba u Gestapa v Německu i okupovaných územích, disciplinární prohřešky a konečně jejich poválečné osudy. Kromě toho jsme podrobně popsali organizační strukturu tajné státní policie v Protektorátu a velkou pozornost jsme věnovali jejím vyšetřovacím metodám. Pro čtenáře budou jistě zajímavé stručné biogramy 207 doposud identifikovaných mužů, kteří zastávali nějakou vedoucí funkci. Přílohy jsou rovněž seznamy obsazení vedoucích pozic u jednotlivých úřadoven a služeben.

Mohl byste na konkrétním případě popsat typického příslušníka velitelského sboru Gestapa v protektorátu?

Z vedoucích velkých řídicích úřadoven mě napadá Günther Herrmann. Narodil se roku 1908 v Mindenu v dnešním Severním Porýní - Vestfálsku v rodině velkoobchodníka. Vystudoval práva a po uchopení moci nacisty vstoupil jak do NSDAP, tak SS. Vystoupil z evangelické církve, oženil se a stal se otcem dvou dětí. V roce 1935 vstoupil do služeb Gestapa, v jehož řadách se podílel na obsazení Rakouska, československého pohraničí i vnitrozemí. Od června 1939 do března 1941 velel brněnské řídicí úřadovně, která teritoriálně pokrývala území celé Moravy. Během dvou následujících dvou let sloužil střídavě v Berlíně a na východní frontě v čele vyhlazovacích operačních oddílů bezpečnostní policie (kam spadala tajná státní i kriminální policie). Od jara 1943 velel operační skupině E v Chorvatsku. Válku přežil, usadil se v Západním Německu, kde pracoval v soukromém sektoru u různých obchodních firem. V roce 1973 jej Zemský soud v Düsseldorfu odsoudil k sedmi letům vězení za napomáhání k vraždě Židů a duševně chorých na Ukrajině. Po propuštění jej čekal ještě dlouhý život a zemřel až v roce 2004 jako jeden z posledních vedoucích Gestapa z Protektorátu. Jednalo se o typického reprezentanta tzv. generace neúprosných, jak tuto skupinu mladých, vzdělaných a fanatických nacistů popsal německý historik Michael Wildt.

V knize pomoci stručných biogramů představujete více než dvě stovky gestapáků. Jsou mezi nimi i osudy, které vás naopak při výzkumu překvapily?

Zajímavostí by se dalo nalézt více. Zaujal mě fakt, že někteří jedinci po válce pracovali pro britské či americké okupační orgány. Nebo jak vysokého věku se nakonec řada z nich dožila...

Jaké byly poválečné osudy dvou nejvyšších velitelů tajné policie v Praze, Hanse-Ulricha Geschkeho a Ernsta Gerkeho?

Hans-Ulrich Geschke (archiv Jaroslava Čvančary)

Geschke na konci války sloužil jako tzv. vedoucí bezpečnostní policie a SD v Maďarsku. Tamější hlavní město ale ještě stihl opustit před obklíčením sovětskými vojsky. Dochované německé prameny říkají, že se na počátku února 1945 zdržoval na rakousko-maďarském pomezí. O dva měsíce později je o něm ještě zmínka v deníku jednoho maďarského fašisty. Pak se o něm stopy ztrácejí. Pravděpodobně buď spáchal sebevraždu, nebo padl v boji se sovětskou armádou. Každopádně v průběhu padesátých let byl úředně prohlášen za mrtvého.

Co se týče Gerkeho, ten byl v květnu 1945 raněn při útěku z Prahy a padl do českého zajetí. Z něj se mu ale podařilo uprchnout a dostat se až do Brity okupované části Německa. Až do poloviny 50. let žil pod falešným jménem a později pracoval mimo jiné pro evangelickou církev jako úředník. V Západním Německu byla proti němu zahájena celá řada trestních stíhání, žádné ale k odsouzení nevedlo. Gerke tak zemřel nepotrestán v roce 1982.

Jak se obecně po válce dařilo trestat někdejší velitele Gestapa? A našli si třeba nějakou cestu i do komunistické tajné policie?

Bedřich Badelt (Archiv bezpečnostních složek)

Zhruba jedna čtvrtina nepřežila druhou světovou válku či zemřela během několika let od jejího skončení. Odsouzeno bylo v různých zemích celkem 80 mužů. Mnoho z nich obdrželo trest smrti nebo doživotí. V průběhu 50. let byli ale všichni odsouzení propuštěni na svobodu bez ohledu nato, v jaké zemi k tomu došlo. Nemáme doložen jediný případ, kdyby si nějaký bývalý úředník našel cestu do komunistické policie. Dokumentován je pouze případ Fritze Badelta (o kterém jsme napsali samostatný článek), kterého po propuštění z vězení naverbovala jako svého spolupracovníka STB. Spolupráce však trvale pouze krátce a žádné hmatatelné výsledky nepřinesla.

Kdo byl typická oběť Gestapa?

Takto se to formulovat nedá. Gestapo potíralo širokou škálu projevů odporu, od poslechu zahraničního rozhlasu a „zlovolné“ výroky na adresu představitelů okupační moci, přes distributory letáků a sběratelů zpravodajských informací až po atentáty a sabotáže. Gestapo provádělo také preventivní zatýkání, aniž by se dotyční „provinili“ nějakou nezákonnou činností.

Dá se číselně vyjádřit, kolik lidí Gestapo v protektorátu zatklo a poslalo k soudu?

Námi provedený kvalifikovaný odhad říká, že Gestapo provedlo za více jak šest let okupace přibližně 120 000 zatčení, Židy deportované do vyhlazovacích táborů nepočítaje. Některé osoby byly zatčeny více jak jednou, tudíž skutečný počet zatčených bude o něco nižší. Kolik z nich bylo posláno k soudu a kolik do koncentračního tábora, není známo, neboť neexistuje žádná statistika, který by takový údaj zachycovala.

Věnovali jste se v knize i tomu, jakým způsobem Gestapo k vyšetřovaným přistupovalo?

Bylo mučení běžnou součástí gestapácké praxe?

Ovšemže. Gestapo mělo k dispozici řadu prostředků, jak se zatčenými naložit. „Zostřený výslech“ představoval legální formu mučení, která byla v průběhu války uplatňována čím dál častěji na úkor jiných vyšetřovacích metod. Gestapo mohlo také libovolnou osobu umístit do koncentračního tábora, aniž by o tom rozhodla nacistická justice. Jednalo se o tzv. ochrannou vazbu. A konečně „zvláštní zacházení“ umožňovalo Gestapu popravovat zadržené odbojáře pouze na základě jeho vlastního rozhodnutí, opět s úplným vyřazením justičních orgánů. Pokud byl odbojář přeci jen předán justici, Gestapo si pomocí tzv. žádosti o zpětné vydání pojistilo, že mu po vypršení trestu bude navrácen a bude znovu rozhodovat o jeho osudu. Jinými slovy, jakmile někdo padl do spárů tajné státní policie, měl jen malou šanci z nich uniknout. Gestapo hrálo rovněž klíčovou roli během výjimečných stavů, které byly v Protektorátu vyhlášeny po příchodu Heydricha a znovu po atentátu na jeho osobu. Jeho vrcholní představitelé zasedli v čele stanných soudů, které poslali na smrt nebo do koncentračního tábora tisíce osob.

Jaké byly největší akce Gestapa v protektorátu?

Gestapo provedlo během okupace řadu spektakulárních zásahů proti reálné i domnělé opozici. K prvnímu velkému zatýkání došlo bezprostředně po okupaci, a to na základě předem připravených seznamů i poznatků získaných přímo na místě. Mnoha set osob bylo zatčeno bezprostředně po vypuknutí druhé světové války v rámci tzv. Akce A. Po příchodu Reinharda Heydricha došlo v říjnu 1941 k masovému zatýkání členů Sokola, po jeho smrti byli v září 1942 během tzv. Akce E hromadně internováni příbuzní československých emigrantů. A na jaře 1944 byly zatčeny tisíce českých dělníků, což se odehrálo v souvislosti s bojem proti „zahalečství.“

Lišilo se nějak protektorátní Gestapo od stejné instituce v jiných nacisty okupovaných zemích? Působilo například i na Slovensku?

Na území říše (tedy i v Protektorátu Čechy a Morava, avšak nikoli v Generálním gouvernementu v okupovaném Polsku) fungovalo Gestapo samostatně v rámci (řídících) úřadoven. Na okupovaných územích působilo společně s kriminální policií a bezpečnostní službu. A to buď v podobě stacionárních služeben velitelů a komandérů bezpečnostní policie a SD či mobilních útvarů operačních skupin a oddílů bezpečnostní policie a SD. Druhá varianta byla uplatněna na Slovensku, kde Gestapo působilo od září 1944 v rámci operační skupiny H. Charakter jeho nasazení se měnil v závislosti na povaze okupačního režimu na daném území a konkrétní fázi druhé světové války. Obecně lze nicméně konstatovat, že čím víc na východ a na jih Evropy, tím brutálnější režim panoval.

Gestapo se muselo do jisté míry opírat i o spolupráci s obyvateli protektorátu. Věnujete se v knize i tomuto tématu?

Vzhledem k zaměření naší publikace se tomuto fenoménu věnujeme pouze okrajově. Téma konfidentů Gestapa si do budoucna vyžádá samostatné zpracování. Vzhledem ke stavu pramenné základny to bude ale velmi obtížný úkol.

Sloužily u tajné policie i ženy, případně nějaké další skupiny obyvatel, u kterých bychom to nečekali?

Ano, ženy u tajné státní policie sloužily, nikoli ale na vedoucích pozicích. Ty byly vyhrazeny výhradně mužům. Ženy pracovaly u Gestapa jako sekretářky, stenotypistky, spojačky či uklízečky. V průběhu druhé světové války jejich počet neustále vzrůstal, neboť nahrazovaly muže odvelené do Wehrmachtu či Waffen-SS. V létě 1944 tak již více než jednu třetinu personálu pražské řídicí úřadovny tvořily ženy...

Narazili jste při výzkumu na nějaké neprozkoumané oblasti či témata, kterým se budete věnovat při dalším bádání?

Možností, kam upřít další výzkum, je hned několik. Nás nejvíce láká zpracovat Gestapa v obsazeném pohraničí, neboť k tomuto tématu fakticky žádné práce neexistují.

Připravil JAKUB ŠAFRÁNEK

<https://www.ustrcr.cz/gestapo-provedlo-v-protektoratu-120-000-zatceni>